

University of Groningen

Oud (worden) in de gevangenis

Fiselier, J.P.S.

Published in:

Pet af : liber amicorum D.H. de Jong

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2007

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Fiselier, J. P. S. (2007). Oud (worden) in de gevangenis. In B. F. Keulen, G. Knigge, & H. D. Wolswijk (editors), *Pet af : liber amicorum D.H. de Jong* (blz. 43-62).

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Oud (worden) in de gevangenis

J. P.S. FISELIER^o

1. Inleiding

Vergrijzing kan als een abnormaal sociaal verschijnsel worden beschouwd. Zij verwijst naar een situatie waarin de bevolkingsopbouw afwijkt van wat demografisch als normaal wordt beschouwd. Als maatstaf geldt een evenwichtige bevolkingsopbouw. Vergrijzing als zodanig, gedefinieerd in termen van afwijking van een demografisch normale situatie, is nog geen sociaal probleem. Daarvan is pas sprake als deze situatie als problematisch wordt gezien: als onwenselijk en als een verschijnsel aan de gevolgen waarvan iets moet worden gedaan.

De vergrijzing wordt vooral als een probleem van lastenverdeling gezien: hoe kan worden voorkomen dat de kosten van de vergrijzing eenzijdig worden afgewenteld op de jongere generatie.

Het ligt in de rede dat de vergrijzing doorwerkt in de samenstelling van de gevangenispopulatie. Als gevolg daarvan zullen oudere gedetineerden daarin een relatief groter aandeel hebben. De vergrijzing van de gedetineerdenpopulatie is een thema dat in het afgelopen decennium steeds vaker opduikt in de – in hoofdzaak Angelsaksische – penologische literatuur. De vergrijzing wordt daarin mede in verband gebracht met het repressieve strafrechtelijke klimaat¹. Daarbij wordt in het bijzonder gewezen op ‘the war on drugs’ en het beleid van ‘three strikes and you’re out’².

Het onderwerp van deze bijdrage is de mogelijke vergrijzing van de gevangenispopulatie in Nederland³. Aan dit onderwerp is bij mijn weten nauwelijks aandacht besteed⁴. Mijn interesse voor dit onderwerp is gewekt door de toename van het aantal levenslang gestraften in Nederland en in het bijzonder door het advies dat de Raad

---

^o Emeritus Hoogleraar penologie Rijksuniversiteit Groningen.

¹ In de Verenigde Staten wordt de vergrijzing van de gevangenispopulatie gezien als een onbedoeld, zij het te voorzien gevolg van de massale opsluiting van wetsovertreders. Zie: E. Crawley & R. Sparks, ‘Hidden injuries? Researching the experiences of older men in English prisons’, *The Howard Journal* 2005, p. 345-356.

² Dit beleid houdt in dat recidivisten bij een derde of volgende veroordeling lange gevangenisstraffen kunnen worden opgelegd.

³ Met dank aan Peter van der Voort, bibliothecaris van het NSCR te Leiden, die mij van de benodigde literatuur heeft voorzien.

⁴ Ik ben slechts op één artikel gestuit: J.A.C. Bleeker, ‘Ouderen met psychiatrische stoornissen in detentie’, in: T.I. Oei & M.S. Groenhuijsen, *Actuele ontwikkelingen in de forensische psychiatrie*, Deventer: Kluwer 2003, p. 411-422.

voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming (RSJ)) hierover heeft uitgebracht⁵. In dit advies wordt in de marge gewag gemaakt van een penitentiair ouderenbeleid (p. 26). Voldoende reden om dit thema bij gelegenheid van het afscheid van mijn oud-collega Dirk Herman de Jong als hoogleraar strafrecht aan een nadere beschouwing te onderwerpen.

In deze bijdrage⁶ onderzoek ik allereerst of er eigenlijk wel sprake is van vergrijzing van de gevangenispopulatie. Zoals nog zal blijken, is dit inderdaad het geval. Vervolgens ga ik kort in op de vraag of de vergrijzing als problematisch moet worden gezien. Bij de beoordeling daarvan speelt mede een rol hoe de categorie van oudere gedetineerden is samengesteld. Te dien einde presenter ik een typologie. Daarna bespreek ik een aantal specifieke problemen waarvoor oudere gedetineerden zich zien geplaatst. Eerst ga ik in op problemen in verband met het regime. Daarna besteed ik aandacht aan de oudere gedetineerde in relatie tot zijn medegedetineerden en het personeel van de inrichting. In de voorlaatste paragraaf sta ik kort stil bij het humanitaire aspect van ouderen in detentie. Ik sluit af met een pleidooi voor nader onderzoek en een oproep thans reeds het nodige in gang te zetten.

2. Verschuivingen in de gedetineerdenpopulatie

Om verschuivingen in de gedetineerdenpopulatie in beeld te brengen, is het wenselijk te kijken naar het traject dat aan de veroordeling tot een onvoorwaardelijke gevangenisstraf voorafgaat.

Ik begin bij instroomgegevens van rechtbankzaken in eerste aanleg⁷. Aan de hand van cijfers uit het Jaarbericht OM 2006 heb ik berekend met hoeveel procent het relatieve aantal oudere verdachten over de periode 2002-2006 is gestegen⁸. Dit percentage is 13,2 voor de leeftijdsgroep van 40-54 jaar. Het is echter 19,7 voor de leeftijdsgroep van 55 en ouder⁹. Het relatieve aantal ingeschreven verdachten ouder dan 55 jaar is dus sterker gestegen dan dat van de leeftijdsgroep van 40-54 jaar.

Leeftijdsspecifieke cijfers over de afdoeningen door het Openbaar Ministerie zijn niet gepubliceerd. Deze zijn wel beschikbaar voor het aantal afdoeningen door de rechter. Ik beperk mij hier tot de presentatie van het relatieve aantal schuldigverkla-

---

⁵ Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming, *Levenslang: perspectief op verandering*, Den Haag: auteur 2006.

⁶ Met dank aan prof. mr. P.C. Vegter voor zijn commentaar.

⁷ Helaas zijn gegevens over de leeftijdsverdeling van verdachten die door de politie zijn aangehouden niet beschikbaar.

⁸ Het relatieve aantal ingeschreven verdachten verwijst naar het aantal verdachten per 100.000 van de betreffende leeftijdsgroep.

⁹ Het Jaarbericht OM 2006 geeft enkel het aantal ingeschreven verdachten ouder dan 55 jaar. In verband met de berekening van het relatieve cijfer heb ik de overeenkomstige leeftijdsgroep gesteld op 55-70 jaar. Het stijgingspercentage bedraagt 16,3 als ik de desbetreffende leeftijdsgroep tot tachtig jaar zou laten lopen.

ringen. Het blijkt dat het relatieve aantal schuldigverklaringen in de periode 2000-2005 voor de leeftijdsgroep boven de zestig jaar het sterkst is gestegen: van 95 per 100.000 naar 170. Dit komt overeen met een stijgingspercentage van 79¹⁰. Voor de leeftijdsgroep van 50-59 jaar zijn de overeenkomstige cijfers 310 en 367: een stijgingspercentage van 18. Voor de leeftijdsgroep van 45-49 jaar zijn de respectieve cijfers 554 en 704: een stijgingspercentage van 27¹¹.

Sinds 2000 zijn oudere verdachten dus aanzienlijk vaker door de rechter in eerste aanleg schuldig verklaard dan jongere verdachten. De volgende vraag is of ook het percentage zaken waarin zij werden veroordeeld tot een geheel of gedeeltelijk onvoorwaardelijke gevangenisstraf procentueel sterker is gestegen. Uit tabel 1 blijkt hoe dit percentage zich sinds 1996 heeft ontwikkeld.

Tabel 1. Het aantal malen dat een geheel of gedeeltelijk onvoorwaardelijke gevangenisstraf werd opgelegd als percentage van het aantal schuldig verklaarde personen; naar leeftijdsklasse

jaar	50-54 jr.	55-59 jr.	60-64 jr.	65 jaar en ouder
1996	11,5	11,4	6,9	7,1
1999	14,7	10,4	11,1	6,3
2002	20,4	14,1	11,6	9,0
2003	20,2	14,1	11,5	9,0
2004	19,9	14,9	10,2	9,3
2005	19,1	12,8	10,7	7,1

Naarmate de schuldig verklaarde verdachte ouder is, blijkt de rechter minder snel over te gaan tot het opleggen van een geheel of gedeeltelijk onvoorwaardelijke gevangenisstraf. Tevens krijgt men de indruk dat rechters deze straf gaandeweg wat vaker aan ouderen zijn gaan opleggen, zij het dat aan deze tendens mogelijk in 2004 een einde is gekomen. De vraag is natuurlijk of deze tendens zich ook voordoet bij de jongere leeftijdscategorieën. Daarom heb ik de leeftijdscategorie van jonger dan vijftig jaar vergeleken met die daarboven. Ik presenteer het aantal geheel of gedeeltelijk onvoorwaardelijk opgelegde gevangenisstraffen opnieuw als een percentage van het totale aantal schuldig verklaarde verdachten. Bovendien laat ik per jaar de verhouding tussen de twee percentages zien.

¹⁰ De met het aantal schuldig verklaarde verdachten boven de zestig jaar overeenkomende leeftijdsgroep heb ik gesteld op 60-70 jaar. Het stijgingspercentage bedraagt 82 als die laatste groep tot tachtig jaar loopt.

¹¹ Voor de jongere leeftijdscategorieën heb ik de volgende stijgingspercentages gevonden: 15-19 jaar: 20; 20-24 jaar: 24; 25-29 jaar: 9; 30-34 jaar 12; 35-39 jaar: 17; 40-44 jaar: 23.

Tabel 2. Het aantal malen dat een geheel of gedeeltelijk onvoorwaardelijke gevangenisstraf werd opgelegd als percentage van het aantal schuldig verklaarde personen; naar leeftijdscategorie

jaar	jonger dan vijftig jaar (a)	vijftig jaar en ouder (b)	b: a
1996	26,3 (n=90.675)	10,4 (n=6.510)	.40
1999	27,5 (n=95.890)	12,3 (n=7.750)	.45
2002	31,8 (n=100.535)	16,4 (n=8.295)	.52
2003	30,4 (n=114.935)	16,2 (n=10.095)	.53
2004	27,7 (n=113.015)	16,1 (n=10.560)	.58
2005	24,2 (n=110.665)	14,9 (n=10.985)	.62

Het blijkt dat in elk van de getoonde jaren aan de jongere leeftijdscategorie vaker een geheel of gedeeltelijk onvoorwaardelijke gevangenisstraf wordt opgelegd dan aan de leeftijdscategorie boven de vijftig jaar. Tegelijk blijkt dat de twee onderscheiden leeftijdscategorieën in dit opzicht naar elkaar toegroeien: het verhoudingscijfer komt dichterbij 1 te liggen. Uit nader onderzoek blijkt dat de rechter alleen in geval van overtreding van de Opiumwet aan schuldig verklaarde verdachten uit beide leeftijdscategorieën even vaak een geheel of gedeeltelijk onvoorwaardelijke gevangenisstraf oplegt.

Logischerwijze hebben de beschreven ontwikkelingen hun neerslag op de (loop van de) bevolking van penitentiaire inrichtingen. Voor de ontwikkeling op een wat langere termijn zal ik gebruik maken van gegevens uit StatLine (CBS). Daarna zal ik gegevens presenteren die de Afdeling Informatieanalyse en Documentatie van de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) mij heeft verstrekt¹². Deze betreffen de inrichtingspopulatie medio maart 2007.

De gegevens over een wat langere termijn beslaan de periode 1995-2006. De populatie van gedetineerden in deze periode is de eerste jaren betrekkelijk stabiel en blijft onder de 12.000 staan. Vanaf 2001 neemt zij toe: in vergelijking met 1995 is zij in 2006 met meer dan vijftig procent gestegen. De toename komt versterkt terug bij de gedetineerden van vijftig jaar en ouder. Hun aantal is in dezelfde periode met circa 150 procent toegenomen. Bij de berekening van de genoemde percentages is uitgegaan van de absolute aantallen gedetineerden. Het beeld verandert echter niet als relatieve cijfers worden gehanteerd. Het stijgingspercentage bedraagt in dat geval 59 voor de gedetineerden jonger dan vijftig jaar, respectievelijk 97 voor de oudere groep¹³.

Berekend kan worden hoeveel gedetineerden er in 2006 zouden zijn geweest als zich geen veranderingen zouden hebben voorgedaan in de aard en omvang van de criminaliteit die aan de rechters wordt voorgelegd en in hun beoordeling daarvan.

¹² Met dank aan P. Linckens die zo vriendelijk is geweest mij aan de benodigde cijfers te helpen.

¹³ Het aantal gedetineerden jonger dan vijftig jaar is gerelateerd aan de bevolkingsgroep van 15-49 jaar; voor gedetineerden ouder dan 50 jaar is de leeftijdsgroep van 50-70 jaar gehanteerd.

In 1995 waren 9.870 gedetineerden jonger dan vijftig jaar. In 2006 waren dat er 15.065. Dit zouden er 9.504 zijn geweest als de genoemde veranderingen zich niet hadden voorgedaan. In 1995 waren 460 personen boven de vijftig jaar gedetineerd. In 2006 waren dat er 1.170. Dat zouden er bij ongewijzigde omstandigheden 593 zijn geweest.

Ouderen maken in toenemende mate deel uit van de bevolking van penitentiaire inrichtingen. In tabel 3 laat ik de verdeling over de verschillende typen inrichtingen zien.

Tabel 3. Gedetineerden van vijftig jaar en ouder als percentage van de bevolking van de desbetreffende penitentiaire inrichtingen

jaar	hvb	gesloten	bep. bev.	zeer bep. bev.	gev. (subtot.)	extra-muraal	overige inr.	totaal
1995	4,1	3,5	7,9	7,8	4,8	-	9,1	4,5
2000	5,2	6,0	11,2	7,5	7,2	8,3	7,4	6,2
2005	6,3	7,5	10,2	9,7	8,2	11,3	4,8	7,4
2006	6,6	7,4	10,0	11,9	8,5	10,3	7,7	7,7

De toename van 50+ -ers in het gevangeniswezen is het grootst voor de gevangenis- sen. Dit geldt voor zowel de gesloten als de (zeer) beperkt beveiligde inrichtingen. De toename van gevangenen, dat zijn veroordeelde gedetineerden, heb ik vervolgens nader onderzocht door de strafduur in de beschouwing te betrekken. Zie tabel 4.

Tabel 4. Gevangenen van vijftig jaar en ouder als percentage van de gevangenen met de aangegeven strafduur

jaar	< 1 maand	1-3 maand	3-6 maand	6 maand tot 1 jaar	1-2 jaar	2-4 jaar	≥ 4 jaar	totaal
1995	6,3	3,4	3,6	3,2	4,3	4,7	5,0	4,4
2000	7,8	4,3	3,9	4,3	6,6	6,9	8,7	6,5
2005	9,6	7,4	5,6	7,2	7,3	9,3	9,4	8,3
2006	7,2	8,4	6,8	8,3	9,4	7,9	10,0	8,5

Uit tabel 4 blijkt dat het relatieve aandeel van gevangenen van vijftig jaar en ouder in de gevangenispopulatie in tien jaar tijd sterk is toegenomen. Alleen voor de categorie gevangenen tot één maand is de toename bescheiden.

Ten slotte heb ik ook het gepleegde delict in de beschouwing betrokken. Ik beperk mij tot de gewelds- en de vermogensdelicten en de overtreddingen van de Opium- wet. Gevangenen die in 1995 voor deze categorieën een straf uitzaten, maakten achtereenvolgens 33,3%, 37,6% en 15,5% uit van het totale aantal afgestrafte gedetineerden. In 2006 zijn deze percentages achtereenvolgens: 34,0 , 16,4 en 27,9.

Overtreders van de opiumwet maken dus gaandeweg een steeds groter deel uit van de gevangenenpopulatie, terwijl het aandeel daarin van de vermogensdelinquenten sterk is afgenomen. Deze trend gaat op voor de gevangenisbevolking van zowel onder als boven de vijftig jaar.

3. De gedetineerdenpopulatie medio maart 2007

In het voorafgaande heb ik de categorie gedetineerden boven de vijftig jaar niet nader kunnen differentiëren omdat StatLine deze gedetineerden in één categorie onderbrengt. Dankzij Paul Linckens heb ik dit kunnen doen voor de populatie die medio maart 2007 was gedetineerd. Op dat moment was ruim 60% van de populatie in een huis van bewaring gedetineerd: 55% als preventief gehechte en 7% als arrestant. Dertig procent verbleef in een gevangenis: 24% in een gesloten inrichting, 5% in een beperkt beveiligde inrichting (de vroegere 'half-open inrichting') en 2% in een zeer beperkt beveiligde inrichting (de vroegere 'open inrichting'). Vermeldenswaard is voorts dat 5% van de gedetineerden deelnam aan een penitentiair programma of een elektronische detentie onderging. Er zijn geen grote verschillen tussen mannen en vrouwen. Vrouwen blijken wat vaker preventief te zitten dan mannen: 53 versus 64 procent van de betreffende inrichtingsbevolking.

Gedetineerden ouder dan vijftig jaar maken 8,7% uit van de gedetineerdenpopulatie. Dit komt overeen met 1.175 personen. Meer dan de helft van deze oudere gedetineerden valt in de leeftijdsgroep van 50-54 jaar. Een kwart behoort tot die van 55-59 jaar. Minder dan tien procent van de gedetineerden ouder dan vijftig jaar is 65 of ouder. In tabel 5 is aangegeven hoe deze over de verschillende inrichtingen zijn verdeeld. Het blijkt dat zich tussen de onderscheiden leeftijdscategorieën geen grote verschillen voordoen.

Het aandeel van vrouwen in de bevolking van penitentiaire inrichtingen bedraagt 5,9%. Dit aandeel is 8,0% in de bevolking van 50 jaar en ouder. Van de 93 vrouwen van vijftig jaar en ouder is 2,1% vijfenzeestig jaar of ouder. Voor mannen is dit percentage 37,9. De genoemde percentages representeren respectievelijk 2 en 88 gedetineerden.

Tabel 5. Gedetineerden per medio maart 2007 naar type inrichting en leeftijdsklasse, als percentage van het totale aantal gedetineerden (exclusief onbekend en overige)

leeftijd	hvb/ pre- ven- tief	hvb/ arres- tant	sub tot. hvb	gesl. gev.	bep. bev. gev.	zeer bep. bev. gev.	sub- tot. gev.	pen. progr./ elektr. det.	SOV	to- taal (abs.)
<50	55,3	7,3	62,7	24,0	4,2	2,0	30,2	5,0	2,1	12.196
50- 54	52,6	8,8	61,5	19,6	6,7	1,9	28,3	7,5	2,7	623
55- 59	45,6	9,2	54,8	25,2	9,9	3,4	38,4	5,4	1,4	294
60- 64	38,4	7,0	45,0	23,2	9,9	6,3	39,4	14,1	1,4	142
65- 69	45,8	8,5	54,2	27,1	6,8	5,1	39,0	6,7	-	59
≥70	44,8	6,9	51,7	24,1	10,3	3,4	37,9	6,9	3,4	29
totaal	54,7	7,4	62,2	23,8	4,6	2,1	30,4	5,2	2,1	13.343

Ten slotte heb ik gekeken naar de strafduur van de ‘afgestrafte gedetineerden’. Medio maart 2007 behoorden in totaal 6.992 ‘afgestraften’ tot de penitentiaire inrichtingsbevolking. Bijna tien procent van hen was vijftig jaar of ouder. Dit komt neer op 669 gedetineerden. Iets meer dan de helft van hen is nog geen 55 jaar. Ongeveer drie kwart van hen is jonger dan zestig. Het percentage afgestrafte gedetineerden van 65 jaar en ouder is gering: 7,8.

Tussen de onderscheiden leeftijdsgroepen doen zich geen grote verschillen voor. Vermeldenswaard is dat een vijfde van de afgestrafte gedetineerden een straf heeft van vijf jaar of langer. Vijfenveertig procent van de afgestrafte gedetineerden heeft een straf van twee jaar of langer. Zie tabel 6.

Tabel 6. Strafduur van gevangenen die medio maart 2007 waren gedetineerd naar leeftijdsklasse

leeftijd	0-6 mnd.	6 mnd- 1 jaar	1-2 jaar	2-5 jaar	≥ 5 jaar	totaal (%)	totaal (abs.)
≤ 49	33,3	10,7	10,0	26,5	19,5	100	6.323
50-54	33,0	9,7	9,4	25,2	22,7	100	361
55-59	31,3	14,5	10,8	19,3	24,1	100	166
60-64	25,6	17,8	15,6	17,8	23,3	100	90
≥ 65	26,9	17,3	15,3	19,2	21,2	100	52
totaal	33,1	10,9	10,1	26,1	19,8	100	6.992

4. Oudere gedetineerden: een typologie

De conclusie uit het voorafgaande kan geen andere zijn dan dat de bevolking van penitentiaire inrichtingen aan het vergrijzen is. Of dit een probleem is, hangt mede af van het gehanteerde leeftijdscriterium. Een veilig criterium lijkt het moment waarop de meeste Nederlanders ophouden met werken. Dit is niet langer de klas-sieke AOW-leeftijd, maar die van het pré-pensioen of zelfs nog eerder.

In de literatuur worden echter argumenten aangedragen om 50 jaar als leeftijds-grens aan te houden. De leefgewoonten van gedetineerden is er één van: ‘ (...) the at-risk lifestyle of many inmates (...) results in their physiological age being as much as 10 years older than others in the same social-economic group.’¹⁴ Een ander argument betreft de gezondheids- en andere kosten. Deze zouden boven de vijftig jaar snel toenemen.

Nog geen twee procent van de penitentiaire inrichtingsbevolking is zestig jaar of ouder. Bij deze grens kan de vergrijzing van de inrichtingspopulatie nauwelijks een probleem worden genoemd. Dit wordt anders als men die bij vijftig zou leggen. Dan zou het om negen procent gaan.

Of van een probleem kan worden gesproken, is echter niet alleen afhankelijk van min of meer objectieve factoren, zoals het aantal oudere gedetineerden en de met de vergrijzing gepaard gaande kosten. Van belang is of de vergrijzing door de beleids-makers wordt ervaren als een probleem waarvoor beleid moet worden ontwikkeld. Dat hangt mede af van de samenstelling van de categorie gedetineerden die als ‘oud(er)’ wordt betiteld. Het gaat immers om een heterogene groep, niet alleen qua delict en strafduur, maar ook qua inrichtingservaring. In een voor de hand liggende, in de literatuur veel voorkomende typologie wordt onderscheid gemaakt tussen ge-detineerden die op oudere leeftijd voor het eerst met de gevangenis in aanraking komen en oudere gedetineerden die in het verleden met een zekere regelmaat inge-sloten zijn geweest¹⁵. Deze beide typen gedetineerden worden onderscheiden van gedetineerden die in de gevangenis zijn oud geworden¹⁶.

Deze drie typen hebben in beginsel met dezelfde problemen te maken, voorzover deze althans samenhangen met de leeftijd, i.c. de ouderdom. Er is echter nogal verschil in de beleving van de problemen in samenhang met de detentie.

Voor gedetineerden die op latere leeftijd voor het eerst in de gevangenis terecht komen, is detentie een regelrechte ramp¹⁷. Zij zijn over het algemeen terneergesla-

---

¹⁴ J.B. Morton, ‘Implications for corrections of an aging prison population’, *Corrections Management Quarterly* 2001, p. 78-88.

¹⁵ E. Crawley & R. Sparks, ‘Is there life after imprisonment?’, *Criminology and Criminal Justice* 2006, p. 63-82.

¹⁶ Helaas beschik ik niet over gegevens waaruit de relatieve omvang van de genoemde drie typen gedetineerden kan worden afgeleid.

¹⁷ E. Crawley & R. Sparks, ‘Older men in prison: survival, coping and identity’, in: A. Liebling & S. Maruna, *The effects of imprisonment*, Uffculme: Willan 2005, p. 343-365, i.h.b. p. 348..

gen. Zij zijn niet alleen in een vreemde omgeving terecht gekomen, maar vaak begrijpen zij ook niet hoe het zover heeft kunnen komen. De insluiting in een penitentiaire inrichting is voor hen een traumatische ervaring. De betrokken gedetineerde moet onder ogen zien dat hij vanwege zijn eigen gedrag in een cel is terecht gekomen en mogelijk een lange gevangenisstraf wacht. Eventuele relaties met personen van buiten kunnen een belangrijke rol spelen. Zij kunnen een steun in de rug betekenen. Het komt echter ook voor dat gedetineerden deze bewust verbreken. Crawley en Sparks¹⁸ noteerden de volgende uitspraak van een gedetineerde: 'prison life is more bearable and easier to cope with if you have nobody to care about beyond the walls.'

Sommige gedetineerden vangen de ramp van hun insluiting op door te putten uit vroegere ervaringen. Crawley en Sparks noemen hier onder meer de ervaringen als militair. Andere daarentegen weigeren het etiket 'gedetineerde' te accepteren. Zo schrijven Crawley en Sparks dat een aantal oudere gedetineerden in de interviews die zij met hen hadden voortdurend probeerde het gesprek een andere richting uit te sturen. Deze interviews stonden vol van '(...) enthusiastic descriptions and recollections of who they *really* were and the respectable things they had done.' (curs. auteurs) Andere gedetineerden hebben de situatie waarin zij terecht zijn gekomen aanvaard. Zij stellen zich pragmatisch op en proberen er het beste van te maken. Dit geldt uiteraard vooral voor gedetineerden die al wat langer zitten, maar toch ook voor hen die de eerste schok te boven zijn gekomen.

Vele gedetineerden die in de gevangenis oud zijn geworden, verliezen het contact met de buitenwereld. Zij zijn het contact met familie en vrienden kwijt geraakt. De gevangenis is hun thuis geworden. Dit gaat vooral op voor gedetineerden die een lange of zelfs levenslange gevangenisstraf uitzitten¹⁹.

5. Knelpunten in relatie tot het regime

De Beginselenwet gevangeniswezen van 1951 kende als belangrijkste differentiatie- en selectiecriteria: geslacht, leeftijd, strafduur en geschiktheid voor gemeenschappelijke tenuitvoerlegging. De Penitentiaire beginselenwet (Pbw) is overgegaan op een ander systeem van differentiatie. De enige differentiatiecriteria die de Pbw thans nog kent zijn het geslacht van de gedetineerde en de mate van beveiliging.

Het argument voor gescheiden onderbrenging van jeugdigen en volwassenen was het besmettingsgevaar van jongeren tengevolge van opsluiting samen met ouderen. In de memorie van toelichting op de Pbw wordt dit argument niet langer valide geacht. Het overgrote deel van de huidige populatie jeugdigen, zo kan men lezen,

¹⁸ Crawley & Sparks 2006 (*supra* noot 15), p. 69.

¹⁹ Wat het betekent een lange of levenslange gevangenisstraf te moeten uitzitten, leze men: S. Cohen & L. Taylor, *Psychological Survival. The experience of long-term imprisonment*, Harmondsworth: Penguin 1972.

heeft reeds een criminele carrière achter de rug. Echte first offenders worden nu binnen het gevangeniswezen nauwelijks nog worden aangetroffen. De wetgever ging daarmee voorbij aan het belang dat de Centrale Raad voor Strafrechtstoepassing hechtte aan de bescherming van de jeugdige tegen de oudere²⁰. Opvallend genoeg werd destijds niet gedacht aan het omgekeerde, i.c. de bescherming van de oudere tegen de jongere.

Onder de vigore van de Beginselenwet gevangeniswezen werden kort- en langgestraften gescheiden ondergebracht. De cesuur lag bij een werkelijke straftijd van zes maanden. Thans wordt beleidsmatig enkel onderscheid gemaakt tussen kort- en langverblijvenden. De scheidslijn ligt bij een strafrestant van vier maanden.

Het wegvallen van het criterium leeftijd gevoegd bij de vervanging van strafduur door het beleidscriterium strafrestant heeft tot gevolg dat jongere en oudere gedetineerden in dezelfde inrichtingen verblijven. Hoeveel oudere gedetineerden daarvan last hebben of dit juist op prijs stellen is niet bekend. Het lijkt mij in ieder geval een punt dat serieus aandacht verdient.

Hieronder ga ik in op een aantal problemen waarmee ouderen tijdens hun detentie worden geconfronteerd. Het zijn problemen die met de leeftijd samenhangen en de detentie in vergelijking met die van jongeren verzwaren.

Ik onderscheid knelpunten in verband met het regime van die in relatie tot medegedetineerden en het personeel. In deze paragraaf staan het gebouw en het regime centraal, in de volgende de medegedetineerden en het personeel.

5.1 Het gebouw

Penitentiaire inrichtingen zijn over het algemeen ingesteld op jonge, gezonde personen en niet op oudere mensen met mobiliteitsproblemen. Mobiliteitsproblemen zijn nooit geheel te ondervangen, ook al wordt daarmee bij de onderbrenging van gedetineerden rekening gehouden door hen bijvoorbeeld op het 'vlak' te plaatsen. Zo kunnen luchtplaatsen en ruimtes als werkplaatsen, bezoeksalen en de bibliotheek moeilijk bereikbaar zijn. Ook de inrichting van de zogenaamde natte hoek en die van de cel kan oudere gedetineerden voor meer of minder grote problemen stellen.

---

²⁰ Art. 14 Pbw biedt de minister van Justitie de mogelijkheid inrichtingen of afdelingen te bestemmen voor de onderbrenging van gedetineerden die een bijzondere opvang behoeven. De bijzondere opvang kan verband houden met de leeftijd, de lichamelijke of de geestelijke gezondheidstoestand van de gedetineerden alsmede met het delict waarvoor zij zijn gedetineerd. Deze mogelijkheid van bijzondere opvang is gebruikt voor de afzonderlijke onderbrenging van jongvolwassenen. Volgens art. 16 van de Regeling selectie, plaatsing en overplaatsing van gedetineerden worden in inrichtingen of afdelingen voor de bijzondere opvang van psychologisch onvolwassenen (JOVO) gedetineerden geplaatst die ouder zijn dan 17 jaar en die zich door hun gedrag kenmerken als psychologisch onvolwassen.

Een ander probleem waarvan vooral oudere gedetineerden last hebben vormt het lawaai, niet alleen gedurende de voor de nachtrust bestemde tijd, maar ook en misschien nog wel meer bij verblijf buiten de cel.

5.2 De regimesactiviteiten

In het Nederlandse gevangeniswezen bestaan geen afdelingen speciaal voor ouderen. Dit betekent dat de activiteiten die deel uitmaken van het regime, in beginsel voor alle gedetineerden dezelfde zijn. Als oudere gedetineerden daaraan niet meedoen, is dit veelal omdat deze niet op hen zijn afgestemd of voor hen moeilijk bereikbaar zijn.

- *arbeid*

In de gevangenis is deelname aan de arbeid verplicht tenzij de gestichtsarts de gevangene heeft afgekeurd. Gevangenen van vijftien jaar en ouder worden door de Pbw daarvan niet uitgesloten. In een huis van bewaring is de arbeid facultatief. Wie om welke reden dan ook niet werkt, wordt in beginsel ingesloten. Om insluiting te vermijden, wat geld te verdienen of om de tijd te doden, willen de meeste gedetineerden wel werken.

Bij het huidige beleid in het Nederlandse gevangeniswezen wordt arbeid echter niet langer aangeboden aan gedetineerden die tot het zogenoemde Domein I behoren. Het zijn gedetineerden die in een huis van bewaring verblijven, waar de detentie tot aan de veroordeling in eerste aanleg primair is gericht op het faciliteren van de rechtsgang. Arbeid wordt in beginsel alleen nog aangeboden aan de gedetineerden in Domein III. Daarin verblijven de 'langverblijvenden'. Dit betreft gedetineerden met een strafrestant van vier maanden of langer. De aangeboden arbeid moet echter winstgevend zijn of althans kostendekkend. Oudere gedetineerden zullen naar verwachting vanwege het werktempo en/of de aard van het werk minder snel voor arbeid in aanmerking komen dan hun jongere collega's.

- *onderwijs*

Op onderwijs en vorming is de laatste jaren sterk bezuinigd. Standaard wordt onderwijs niet langer aangeboden aan gedetineerden in Domein I en Domein II (de 'kortverblijvenden'). In Domein III ('de langverblijvenden') wordt alleen nog onderwijs aangeboden als wordt geconstateerd dat er sprake is van een criminogene factor die met behulp van een onderwijsprogramma kan worden aangepakt. De kans dat ouderen onderwijs wordt aangeboden lijkt niet groot. Hun perspectief op werk na invrijheidstelling is immers gering. Aan een proefschrift over resocialisatie ontleen ik het volgende citaat²¹: 'Mijn leeftijd is 50+'. Dit doet de mening van de Di-

²¹ P.P. Nelissen, *Resocialisatie en detentie* (diss. Maastricht), Maastricht: auteur 2000, p. 194.

rectie ontstaan dat je enkel nog geschikt bent om vloeren te schrobben. Vragen naar zelfstudie komt overeen met roepen in de woestijn. MI-projecten²² komen hierdoor vanzelfsprekend ook niet in aanmerking.’

- *luchten*

Niet altijd is de luchtplaats voor oudere gedetineerden gemakkelijk bereikbaar. De kans bestaat dat oudere gedetineerden afhaken of met minder dan een uur luchten genoegen nemen.

- *sport/fitness*

Een veel gehoorde klacht in penitentiaire inrichtingen luidt dat er naast fitness maar een paar sporten worden aangeboden. Meestal gaat het om voetbal of basketbal. Sport/fitness is afgestemd op de meer vitale gedetineerden. Oudere gedetineerden zullen niet alleen hierom, maar ook uit schaamte over hun povere conditie er dikwijls de voorkeur aan geven de sport/fitness aan zich te laten voorbijgaan.

5.3 Verzorging

De Pbw onderscheidt een aantal typen verzorging: de persoonlijke verzorging, de geestelijke verzorging, de medische verzorging, en de sociale verzorging en hulpverlening. Ik laat de persoonlijke verzorging buiten beschouwing.

- *geestelijke verzorging*

Door de inkrimping van het dagprogramma is de beschikbaarheid van de geestelijke verzorging verminderd. De behoefte aan geestelijke bijstand is bij ouderen groter dan bij jongeren. Ik wil hier volstaan met wat Crawley en Sparks schrijven over iemands behoefte zo nu en dan op zijn leven terug te kijken²³. Voor ouderen in een penitentiaire inrichting kan dit dramatisch uitvallen. Het kan hen in ernstige geestelijke nood brengen. Dit geldt vooral voor hen die op latere leeftijd voor het eerst gedetineerd worden. ‘With their personal family and social lives so drastically disrupted, most [interviewees] felt some degree of guilt, shame, regret, bewilderment and distress, either about the offence, the sentence or the implications of both for their families.’

---

²² Projecten gericht op maatschappelijke integratie

²³ Crawley and Sparks 2006 (*supra* noot 17), p. 356-358.

- *psycho-medische verzorging*²⁴

Medische verzorging is voor de gedetineerde, zeker ook voor de oudere gedetineerde, een zaak van levensbelang. Gegevens over de gezondheidstoestand van in Nederland verblijvende gedetineerden zijn mij niet bekend. Ik verlaat mij in dezen op de resultaten van een Engels onderzoek²⁵. Daarin wordt de gezondheid van gedetineerden van zestig jaar en ouder vergeleken met die van jongere gedetineerden en van bejaarden van 64-75 jaar die nog thuis wonen (community-dwelling elderly men). Het blijkt dat 36% van de oudere gedetineerden hun gezondheid als 'zeer goed' of 'goed' beoordeelt. Bij jongere gedetineerden is het percentage 61. Voor 'gewone bejaarden' is het 62. Drieëntachtig procent van de oudere gedetineerden maakt melding van een 'long-standing illness or disability'. Dit percentage was 46 voor de jongere gedetineerden en 65 voor de 'gewone bejaarden'.

Deze cijfers mogen volstaan om de conclusie te schragen dat '(...) the physical health of elderly prisoners is worse than that of elderly men in the community.' De auteurs vermoeden dat de slechte gezondheidstoestand van oudere gedetineerden moet worden geweten aan de 'riskante gewoonten' toen ze nog jong waren: roken, gebruik van drugs en alcohol, en slechte eetgewoonten.

Over de psychische gezondheid van gedetineerden is meer bekend. Zo schrijven Bulten en De Vrugt²⁶: 'In het algemeen zijn de verschillen in het vóórkomen van psychopathologie met de algemene bevolking beduidend, is de gedetineerdenpopulatie gestoord (...)' . Bleeker²⁷ verwijst naar de Nota 'Psychisch gestoorde in detentie' en schrijft dat in 1999 gemiddeld 8% van de gedetineerde 55+ ers aan ' (...) dermate ernstige psychiatrische stoornissen [leed] dat zij daardoor bekend waren bij de inrichtingspsycholoog.'

Uit allerlei onderzoek blijkt dat lichamelijke en psychische achteruitgang gedetineerden sterk bezighoudt²⁸. Voor oudere gedetineerden kan de angst de inrichting niet levend te verlaten tot een obsessie worden²⁹. Dit zal niet zo vaak voorkomen³⁰.

²⁴ In de Pbw valt de hulpverlening door de gedragsdeskundige/psycholoog onder 'sociale verzorging en hulpverlening'. Ik heb er de voorkeur aangegeven deze onder medische verzorging te brengen. Vandaar het kopje psycho-medische verzorging.

²⁵ S. Fazel e.a., 'Health of elderly prisoners: worse than the general population, worse than younger prisoners', in: *Age and ageing* 2001, p. 403-407.

²⁶ E. Bulten & D. de Vrugt, 'Gedetineerden gevangen in getallen', in: E. Bulten, J. Nijhuis en J. Verhagen, *Geboeid door het gevangeniswezen* (Dhondt-bundel), Den Haag: MvJ/DJI 2003, p. 111-121. Zie ook: B.H. Bulten & W.F.J.M. van Kordelaar, 'Zorg in detentie', in: E.R. Muller & P.C. Vegter, *Detentie. Gevangen in Nederland*, Alphen aan den Rijn: Kluwer 2005, p. 427-458.

²⁷ Bleeker 2003 (*supra* noot 4), p. 417.

²⁸ Uit een detentiebelevingsonderzoek bleek dat de helft van de gedetineerden vond dat hun gezondheid gedurende de huidige detentie achteruit was gegaan. Een derde gaf aan dat dit niet zo was. Zie: Ministerie van Justitie/Dienst Justitiële inrichtingen, *Gedetineerd in Nederland* 2004, Den Haag: auteur 2004, p. 36.

²⁹ Crawley & Sparks 2005 (*supra* noot 17), p. 353.

Feit is echter wel dat de angst voor falende hulpverlening voor ouderen een bron van zorg is. Dit geldt uiteraard vooral voor gedetineerden met chronische klachten. Het psycho-medisch overleg (PMO)³¹ houdt in beginsel de fysieke en psychische gezondheid van de gedetineerde in de gaten. Het is niet denkbeeldig dat bepaalde oudere gedetineerden aan hun aandacht ontsnappen. Oudere gedetineerden leveren vaak geen beheersproblemen op, maar juist daarom kunnen de problemen die er zijn, gemakkelijk over het hoofd worden gezien. Vergelijk in dit verband de veelzeggende titel van een rapport van de Inspectie van het Engelse Gevangeniswezen over oudere gedetineerden: 'No problems – old and quiet'³².

- *sociale verzorging en hulpverlening*

Het Bureau Selectie en Detentiebegeleiding (BSD) speelt een belangrijke rol bij verzoeken om overplaatsing en aanvragen om de inrichting tijdelijk te mogen verlaten. Hieronder valt mede het adviseren aan de directeur inzake het toekennen van verlof. Voor verlof dient men over een aanvaardbaar verlofadres te beschikken. Dit zou bij oudere gedetineerden wel eens minder vaak het geval kunnen zijn dan bij jongere. De burgerlijke staat zou daarvoor een aanwijzing kunnen opleveren. Het blijkt echter dat de burgerlijke staat van gedetineerden van 50 jaar en ouder niet afwijkt van die van de leeftijdscategorie daar net onder, i.c. die van 40–50 jaar³³. Voor beide onderscheiden leeftijdscategorieën geldt dat ongeveer een kwart van hen gehuwd is en circa drie kwart ongehuwd, gescheiden of weduwe/weduwenaar.

Tegenwoordig zijn aan penitentiaire inrichtingen medewerkers maatschappelijke dienstverlening (mmd'ers) verbonden. Het is hun taak de gedetineerden te begeleiden bij het regelen van een geldig legitimatiebewijs, inkomsten, huisvesting en zorg. Hun inzet is erop gericht de overgang van detentie naar de maatschappij en de nazorg door de gemeente naadloos te laten verlopen. Zij informeren de gemeente over het tijdstip waarop de gedetineerde in vrijheid wordt gesteld en de manier waarop zijn terugkeer in de maatschappij in detentie is voorbereid. Met de VNG en de grote steden zijn afspraken gemaakt over de wijze waarop gemeenten vervolgens hun verantwoordelijkheid voor de reïntegratie van gedetineerden nemen. Indien een gedetineerde na detentie opgenomen moet worden in een vervolginstel-

---

³⁰ In de afgelopen vijf jaren zijn 170 gedetineerden gedurende hun detentie overleden. Iets meer dan een vijfde van hen was vijftig jaar of ouder. In 45% van de sterfgevallen was sprake van zelfmoord. In deze cijfers zijn de 'vreemdelingen' inbegrepen. Met dank aan Th. Afman van de Afdeling Informatieanalyse en Documentatie van DJI.

³¹ Het PMO wordt gevormd door de inrichtingsarts, de psycholoog en psychiater. Het overleg wordt voorgezeten door het hoofd medische dienst.

³² Her Majesty's Inspectorate of Prisons, "No problems – old and quiet": *Older prisoners in England and Wales*, London: author 2005.

³³ Ontleend aan gegevens verstrekt door DJI.

ling (bijvoorbeeld maatschappelijke opvang), ondersteunt de medewerker maatschappelijke dienstverlening de overgang naar de betreffende instelling³⁴.

Ik betwijfel of oudere gedetineerden van de inspanningen van mmd'ers en die van hun woongemeente evenveel profijt hebben als jongere. Alleen onderzoek kan daarover uitsluitsel geven.

De dienstverlening door medewerkers van het BSD en de mmd'ers moet worden onderscheiden van activiteiten in het kader van het programma 'Detentie en behandeling op maat' (DBM). Het gaat hier om gedragsinterventies die gericht zijn op het beïnvloeden van de criminogene factoren met als doel de recidive terug te dringen. Alleen gedetineerden in Domein III (de 'langverblijvenden') voor wie deze interventies zijn geïndiceerd, komen daarvoor in aanmerking. Ik heb mijn twijfels of dat voor oudere gedetineerden in gelijke mate opgaat als voor hun jongere medege-detineerden. Ik verwijs naar de eerder aangehaalde uitspraak van een 50+-er uit het proefschrift van Nelissen.

6. Knelpunten in relatie tot medege-detineerden en het personeel

De positie van een gedetineerde in een penitentiaire inrichting is van velerlei factoren afhankelijk. Hier zij nog eens verwezen naar de eerder genoemde typologie (paragraaf 4). Het maakt niet alleen uit of de betrokken gedetineerde voor het eerst is gedetineerd, maar ook waarvoor hij is gedetineerd, hoe oud hij is, wat zijn etnische achtergrond is en uit wat voor milieu hij afkomstig is. Bekend is dat de plaats van iemand in de hiërarchie van gevangenen voor een belangrijk deel wordt bepaald door het (gepleegde) delict. Er zijn delicten waarom iemand wordt bewonderd, maar ook delicten waarom iemand wordt verguisd. Voor zover ouderen met deze laatste worden geassocieerd, hebben zij het zwaar. Ze zijn op zijn minst voorwerp van spot en pesterijen, om over 'afdrogen' maar niet te spreken.

In de penologische literatuur wordt gesproken van een subcultuur waardoor gedetineerden zich zouden laten leiden. Aanvankelijk werd gedacht dat deze was ontstaan als een reactie op de pijnlijke ervaringen waarmee vrijheidsbeneming nu eenmaal gepaard gaat. De subculturele normen en waarden zouden gedetineerden in staat stellen te overleven. Later kwamen penologen op deze typisch functionalistische zienswijze terug en raakten zij ervan overtuigd dat een gedetineerde niet als een onbeschreven blad de inrichting binnenkomt. Tegenwoordig gaan penologen ervan uit dat de waarden en normen in een inrichting zowel een reactie zijn op de detentie-omstandigheden als van buitenaf worden geïmporteerd. Belangrijker in dit verband is de vraag naar de inhoud van de gedragsstandaarden die gedetineerden kennelijk hanteren. Vervolgens kan dan worden gezien in hoeverre het voor oudere gedetineerden moeilijker is daaraan te voldoen dan hun jongere collega's.

---

³⁴ Brief Minister van Justitie aan de Tweede Kamer, d.d. 25 april 2006, kenmerk 5413392/06.

Een interessante beschrijving van hoe het er in een gevangenis aan toe gaat, vond ik in een recent artikel³⁵. De beschrijving is gecentreerd rond tien thema's³⁶. Ik ga daarop hieronder kort in:

- de auteur beschrijft de sfeer als gespannen³⁷. De gedetineerden met wie hij sprak, maken melding van een hoge mate van achterdocht en paranoia, mede als gevolg van de grote doorstroming. De gedetineerden vinden de nabijheid van andere gedetineerden nogal stressvol. Daarbij komt het onophoudelijke lawaai en het anti-sociale gedrag van sommige medegedetineerden. Langgestraften hebben er de pest in als kortgestraften over hun aanstaande invrijheidstelling praten;
- de relaties tussen de gedetineerden onderling zijn niet alleen dikwijls van korte duur, maar daarenboven nogal oppervlakkig. De gedetineerden verschuilen zich achter een façade. Hun ware gezicht laten zij niet zien;
- de gesprekken in de gevangenis zijn tamelijk oppervlakkig en wekken de schijn van kameraadschap en solidariteit. Er worden grove grappen gemaakt en de gedetineerden proberen elkaar voortdurend af te troeven. Meestal gaan de gesprekken over sport, geweld, criminele reputaties, seks en etnische afkomst;
- bijna alle gedetineerden maken zich schuldig aan grootspraak. Het onderwerp ervan is dikwijls hun fysieke kunnen: wat ze wel niet aan gewicht omhoog kunnen brengen!
- machogedrag is voor vele, vooral jongere gedetineerden een belangrijke overlevingsstrategie. Oudere gedetineerden vinden dat vaak hoogst irritant;
- gevoelens worden weggestopt. Je mag vooral niet als zwak of zachtvaardig overkomen;
- belangrijk is iemands plaats in de *pecking order*. Gevangeniservaring en het (de) gepleegde delict(en) spelen daarbij een voorname rol. Er zijn delicten die iedereen verafschuwt. Om die reden proberen sommige gedetineerden het delict dat zij hebben gepleegd te verzwijgen of er een draai aan te geven;
- vrouwen zijn primair seksuele objecten. Het is minstens verdacht als je geen pornografisch materiaal op je cel hebt. Homoseksualiteit is uit den boze;
- etnische tegenstellingen spelen een belangrijke rol. Soms lopen de spanningen zo hoog op dat het uitloopt op knokpartijen;
- er is sprake van afpersing en afdreiging: gedetineerden die andere gedetineerden voor zich laten werken en onder druk zetten. Vaak gaat het om drugs en gokschulden.

---

³⁵ N. de Viggiani, 'Surviving prison: exploring prison social life as a determinant of health', in: *International Journal of Prisoner Health* 2006, p. 71-89.

³⁶ Het onderzoek vond plaats in een gevangenis met 500 gedetineerden, behorend tot categorie C. 'Category C is assigned to those who cannot be trusted in open conditions (prisons without walls), but who do not have the resources or will to make a real escape attempt.' (p. 87)

³⁷ Wat hier over gespannen sfeer wordt gezegd, komt nog het minst overeen met mijn eigen waarnemingen.

Tot zover een aanduiding van de sfeer tussen de gedetineerden onderling. Het is een sfeer die ik herken en waarin oudere gedetineerden veelal minder goed gedijen: het is nu eenmaal hun wereld niet of zij hebben er schoon genoeg van en trekken zich terug.

Soms moeten gedetineerden voor de oplossing van hun problemen een beroep doen op medegedetineerden. Het is als in de maatschappij buiten de inrichting: weinig gedetineerden voelen zich geroepen een gedetineerde die slecht ter been is een handje te helpen. Dat geldt evenzeer voor penitentiaire inrichtingswerkers (piw'ers). Zij zien dat eigenlijk niet als hun taak. Zij zijn per slot van rekening geen bejaardenverzorgers!

7. Het humanitaire aspect

Detentie is een hard gelag, zeker ook voor ouderen. Deze omstandigheid leidt onvermijdelijk tot de vraag in hoeverre detentie van ouderen uit humanitair oogpunt is te verdedigen.

De realisering van het strafvonnis dient, aldus Vegter³⁸ in zijn proefschrift, op een humane wijze te gebeuren. De eis van humaniteit is een fatsoensregel. Deze is terug te vinden in de regelgeving, in het bijzonder in art. 3 EVRM. Deze bepaling beoogt vrijwaring tegen foltering en andere onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing.

Uit de jurisprudentie van het Europese Hof blijkt dat het Hof in zijn beoordeling van deze verplichting in verregaande mate afgaat op het oordeel van experts³⁹. Van groot belang is hun oordeel over de negatieve effecten van de detentie op de gezondheid van de gedetineerde en over zijn medische behandeling. Een schending van art. 3 EVRM wordt niet lichtvaardig aangenomen.

De menswaardigheid van de detentie van ouderen legt een zware verantwoordelijkheid op het PMO. Dit overleg zal zich een oordeel moeten vormen over de detentiegeschiktheid en de vraag of voortzetting van de detentie nog enig redelijk doel dient.

Indien dit oordeel negatief uitvalt, komt de vraag aan de orde of en zo ja, op welke manier de gevangenisstraf verder dient te worden vormgegeven. Zo kan een gedetineerde wegens de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestesvermogens op grond van art. 13 lid 1 Sr worden overgeplaatst naar een tbs-inrichting. Hiervan wordt – waarschijnlijk vanwege plaatsgebrek in de tbs – zelden gebruik gemaakt. Evenzo vindt doorplaatsing naar de reguliere geestelijke gezondheidszorg nauwelijks plaats (art. 43 lid 3 Pbw). Ook hier speelt plaatsgebrek een

³⁸ P.C. Vegter, *Vormen van detentie* (diss. Nijmegen), Arnhem: Gouda Quint 1989, p. 155-158.

³⁹ F.W. Bleichrodt, 'Freedom from torture and other inhuman or degrading treatment or punishment', in: P. van Dijk e.a., *Theory and practice of the European Convention on human rights*, Antwerpen: Intersentia 2006, p. 419-427.

voornaam rol. Daarnaast is er sprake van een zekere beduchtheid gedetineerden op te nemen.

Voorts kan worden gedacht aan voorwaardelijke invrijheidstelling op een eerder tijdstip dan na ommekomst van tweederde van de straf. Ten slotte is er nog het instrument van de gratie.

Het is hier niet de plaats op deze mogelijkheden in te gaan. Belangrijk is dat wordt voorkomen dat een situatie ontstaat die een gang naar de Europese rechter ook maar enigszins rechtvaardigt.

8. Actie vooruitlopend op nader onderzoek

In het voorafgaande is gesteld dat de bevolking van penitentiaire inrichtingen enigermate vergrijst. Voorts is betoogd dat oudere gedetineerden het veelal moeilijker hebben dan hun jongere collega's.

Deze situatie roept de vraag op of het gewenst is ouderen bij elkaar op één afdeling of zelfs in een afzonderlijke inrichting te plaatsen dan wel hen te deconcentreren. De meningen hierover lopen uiteen.

Volgens Bleeker⁴⁰ zijn er voor concentratie anders dan uit een oogpunt van een verwachte toename van de behoefte aan zorg en begeleiding geen goede argumenten. Jongere gedetineerden zijn namelijk ook in toenemende mate aangewezen op zorg en begeleiding. Hij is van mening dat oudere gedetineerden adequaat kunnen worden opgevangen op de bestaande Bijzondere Zorg Afdelingen en op de regionale IBA's⁴¹. Voor gescheiden onderbrenging zou kunnen pleiten de bescherming van ouderen tegen de agressie van jongeren en hun behoefte aan gemakkelijker bereikbare, beter verlichte en minder lawaaierige ruimtes.

Ook Kreuzer en Schramke zijn geen voorstander van concentratie⁴². De afstand tot de woonplaats van de gedetineerde zou te groot worden. Daarenboven is het aantal oudere gedetineerden te gering om zo'n inrichting te rechtvaardigen. Voor oudere gedetineerden die niet voor een open inrichting in aanmerking komen, volstaan kleine afzonderlijke afdelingen in reguliere gevangenissen. Hun landgenoten Görgen en Greve zijn het niet met hen eens⁴³. Zij schrijven: 'Eine institutionelle Spezialisierung erscheint plausibel, ja kaum vermeidlich vor allem im Hinblick auf die Betreuung und angemessene medizinische Versorgung im Pflegefall (...)'

---

⁴⁰ Bleeker 2003 (*supra* noot 4), p. 416.

⁴¹ IBA: Individuele Begeleidings Afdeling

⁴² A. Kreuzer & H.-J. Schramke, 'Greying prisoners in a greying society: empirical study of elderly people in German prisons', in: G.B. Traverso & L. Bagnoli, *Psychology and law in a changing world*, London: Routledge 2001, p. 113-124.

⁴³ Th. Görgen & W. Greve, 'Alte Menschen in Haft: der Strafvollzug vor den Herausforderungen durch eine wenig beobachtete Personengruppe', in: *Bewährungshilfe* 2005, p. 116-130.

De RSJ lijkt wel te voelen voor aparte afdelingen voor oudere gedetineerden met specifieke zorgbehoeften⁴⁴. In het advies over levenslanggestraften schrijft hij: ‘Op dit punt [te weten de begeleiding] zou verbetering kunnen worden bereikt door binnen enkele gevangenissen aparte afdelingen te bestemmen voor oudere gedetineerden met specifieke zorgbehoeften. Materiële voorzieningen, bejegening en de medisch/

psychologische zorg kunnen dan worden aangepast aan de specifieke problematiek van deze gedetineerden. Afdelingspersoneel en hulpverleners kunnen hiertoe zó nodig worden bijgeschoold. Deze aanbeveling kan worden samengevat als de ontwikkeling van een ‘penitentiair ouderenbeleid’. Ik kan mij daarin vinden. Oudere gedetineerden zouden zo veel mogelijk in een inrichting in de eigen regio moeten worden gedetineerd. Overplaatsing naar een bovenregionale inrichting is gewenst als de opvang en zorg in een normaal regime niet mogelijk is. Ik doel op een inrichting in het zogenaamde ‘subdomein bijzondere groepen’. Het ligt in de bedoeling dat in elk van de vier regio’s waarin Nederland wordt verdeeld één penitentiare inrichting wordt bestemd en aangepast voor de opvang van gedetineerden voor wie het normale regime niet geschikt is⁴⁵.

Onderzoek naar de leefomstandigheden van oudere gedetineerden is dringend gewenst. Het gaat daarbij niet alleen om hun lichamelijke en psychische gezondheid, maar ook om hun functioneren in de inrichting. In dit verband is het goed te wijzen op een fenomeen dat Crawley *institutional thoughtlessness* noemt⁴⁶. Een vertaling hiervan zou ‘institutionele onnadenkendheid’ kunnen luiden. Het heeft te maken met het beginsel dat alle gevangenen gelijk zijn en dus gelijk moeten worden behandeld. Een gelijke behandeling impliceert echter niet noodzakelijk ook een faire behandeling. Gelijke behandeling kan in de praktijk een buitengewoon onfaire behandeling van ouderen impliceren. Dat jongeren en vrouwen specifieke behoeftes hebben, wordt tot op zekere hoogte erkend. Dat ouderen die ook hebben, wordt niet onderkend. ‘All too often, the elderly man in prison is not even seen by staff as a “proper” prisoner: unable to physically resist unfair and unjust practices he is invariably seen as “compliant” – just ‘an old codger.’ (p. 5) Daarbij komt dat nogal wat ouderen worden verdacht van of zijn veroordeeld vanwege seksuele delicten⁴⁷. Ofschoon deze gedetineerden behoefte hebben aan dezelfde diensten en voorzienin-

⁴⁴ Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming 2006 (*supra* noot 5), p. 26.

⁴⁵ De doelgroep wordt gevormd door de huidige populatie van de bijzondere afdelingen, zoals de individuele begeleidingsafdelingen, de forensische schakelunits, de bijzondere zorgafdelingen en de verslavingsbegeleidingsafdelingen.

⁴⁶ E. Crawley, ‘Surviving the prison experience? Imprisonment and elderly men’, in: *Prison Service Journal* 2005, p. 3-8.

⁴⁷ Uit een interne notitie van DJI blijkt dat een kwart van de 83 gedetineerden van 65 jaar of ouder vanwege een zedenmisdrijf in de inrichting verbleef (april 2007). In september 2000 was de situatie niet anders.

gen als ouderen buiten de inrichting, vormen zij een ‘(...) “undeserving” or “less eligible” group because of their crimes. There is, then, a conflict between the needs of an elderly prisoner (and his legitimate expectations as an elderly/infirm individual) and officers’ perception of him as a “dirty old man”.’

Het fenomeen van *institutional thoughtlessness* laat zien dat zo’n onderzoek niet kan volstaan met ‘tellen en meten’. Kwantitatief onderzoek dient te worden aangevuld met participerende observatie waarbij samenwerking moet worden gezocht met speciaal opgeleide ouderenwerkers.

Met een aanzet tot een penitentiair ouderenbeleid kan een begin worden gemaakt. Dit zou naar mijn mening minstens het volgende moeten inhouden:

- bij de plaatsing en overplaatsing van oudere gedetineerden zou uitdrukkelijk rekening moeten worden gehouden met (de beperkingen van) hun leeftijd en die van hun eventuele bezoek;
- er zou een soort volgprocedure door het PMO moeten worden ingevoerd waardoor oudere gedetineerden op gezette tijden in dit overleg aan bod komen en op hun (verdere) detentiegeschiktheid worden beoordeeld;
- oudere gedetineerden zouden binnen het dagprogramma alternatieven moeten worden aangeboden;
- de voorbereiding van ouderen op hun terugkeer in de samenleving zal juist vanwege hun leeftijd inhoudelijk anders moeten worden ingericht.